

GÓP BÀN VỀ VIỆC BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ DI TÍCH THÀNH CỔ LUY LÂU

NGUYỄN VĂN ĐOÀN - TRƯƠNG ĐẮC CHIẾN*

TÓM TẮT

Trong lịch sử, Luy Lâu không chỉ là một trung tâm chính trị, kinh tế mà còn là một trung tâm văn hóa, tôn giáo ở miền Bắc Việt Nam trong suốt 10 thế kỷ đầu Công nguyên... Từ kết quả nghiên cứu, nhóm tác giả đề cập tới vấn đề bảo tồn, phát huy giá trị di tích trong bối cảnh hiện nay và tương lai.

Từ khóa: Luy Lâu; khảo cổ học; bảo tồn; phát huy giá trị; di tích.

ABSTRACT

In history, Luy Lâu was not only a political and economic centre but also a cultural and religious one of North Vietnam during 10 early BC centuries... From research outcome, the authors mention the protection and promotion of heritage values in today's context and future.

Key words: Luy Lâu; archaeology; preservation; promotion; heritage site.

1. Giới thiệu chung

Thành cổ Luy Lâu thuộc xã Thanh Khương, huyện Thuận Thành, tỉnh Bắc Ninh. Có thể tạm coi đây là một đô thị vào loại sớm và lớn nhất miền Bắc Việt Nam. Trong lịch sử, Luy Lâu không chỉ là trung tâm chính trị, kinh tế mà còn là trung tâm văn hóa và tôn giáo, với sự du nhập, phát triển của Phật giáo, hay sự truyền bá chữ Hán và Nho giáo.

Đến nay, về cơ bản, có thể chia lịch sử nghiên cứu Luy Lâu thành 3 giai đoạn. Theo đó, một số vấn đề về lịch sử - văn hóa của tòa thành này đã từng bước được làm sáng tỏ:

- Tên gọi Luy Lâu xuất hiện từ khá sớm trong một số thư tịch cổ của Trung Quốc và Việt Nam, như *Tiền Hán thư - Địa lý chí*, *Tấn thư - Địa lý chí*, *Thủy kinh chú*, *Tam quốc chí*, hay *Việt sử lược*, *Đại Việt sử ký toàn thư*, *Đại Nam nhất thống chí*... Tuy còn nhiều chỗ mơ hồ, nhầm lẫn, nhưng qua các tư liệu này, có thể thấy, Luy Lâu chính là trị sở của nhà Hán ở Giao Chỉ và là trung tâm Phật giáo thời Bắc thuộc.

- Dưới thời Pháp thuộc, Luy Lâu tiếp tục được các học giả trong và ngoài nước tìm hiểu, nghiên cứu, trong đó, đáng kể nhất là công trình "Bắc Kỳ thời cổ đại" in trên *Tạp chí Viễn Đông Bác cổ* năm 1937 của Madrolle. Qua đối chiếu, khảo cứu thư tịch cổ, kết hợp với tài liệu điều tra khảo sát di tích do

Công sứ Bắc Ninh lúc đó cung cấp, Madrolle cho rằng, thủ phủ Luy Lâu thời Hán đóng tại vị trí làng Lũng Khê và di tích hiện còn chính là thành Luy Lâu. Tuy vẫn còn nhiều chỗ chưa sáng tỏ, nhưng đây chính là chỉ dẫn quan trọng cho những nghiên cứu, khảo sát về Luy Lâu sau đó.

- Từ 1954 đến nay, Luy Lâu tiếp tục được đề cập trong một số công trình thông sử hoặc địa lý, văn hóa, tôn giáo của Việt Nam. Tuy nhiên, phải đến năm 1968, Luy Lâu mới thực sự được nghiên cứu theo phương pháp khảo cổ học. Cuối năm 1968, Viện Khảo cổ học đã tiến hành một đợt điều tra, khảo sát khu di tích quan trọng này. Các di tích thành cổ Luy Lâu, di chỉ cư trú, mộ táng, các kiến trúc tôn giáo, tín ngưỡng... đã được tìm hiểu kỹ hơn, đem lại những nhận thức khái quát về Luy Lâu. Trên cơ sở khảo sát năm 1968, Viện Khảo cổ học đã tiến hành khai quật Luy Lâu vào cuối năm 1969. Tính đến nay, di tích đã được khảo sát nhiều lần, khai quật khảo cổ học 8 lần - vào các năm 1969, 1986, 1999, 2000, 2001 và 2014 (3 cuộc), do các cơ quan khác nhau thực hiện (Viện Khảo cổ học, Đại học Quốc gia Hà Nội, Bảo tàng Lịch sử Quốc gia). Kết quả nghiên cứu cho thấy, thành Luy Lâu có quy mô lớn, cấu trúc kiên cố. Cấu trúc các lớp đất đắp lũy thành, di tích mộ táng, di chỉ cư trú, dấu vết lò đúc đồng..., đã cho phép xác định niên đại của thành Luy Lâu được khởi dựng từ đầu Công nguyên và

* *Bảo tàng Lịch sử quốc gia Việt Nam*

liên tục được sử dụng, tu bổ trong nhiều thế kỉ sau đó, đến tận thế kỉ X (Trần Đình Luyện, 1970; Trần Đình Luyện, 1991; Tống Trung Tín, Lê Đình Phụng, 1986; Nguyễn Văn Anh, 2000; M. Nishimura, 2001).

Cùng với những nghiên cứu nói trên, việc quy hoạch và bảo tồn di tích cũng đã được quan tâm, chú ý. Ngay từ năm 1964, thành cổ Luy Lâu đã được xếp hạng di tích quốc gia. Di tích cũng đã được cắm mốc và lập bản đồ khoanh vùng bảo vệ vào năm 1999. Tuy nhiên, đến nay, thành cổ Luy Lâu vẫn chưa có một quy hoạch tổng thể bảo tồn, phát huy giá trị di tích, trong khi nhu cầu bảo tồn, phát huy giá trị di tích đang đặt ra một số vấn đề cấp thiết...

2. Luy Lâu - Một phức hợp di tích

Tư liệu thư tịch cũng như khảo cổ học đều cho thấy tính phức hợp của di tích thành cổ Luy Lâu. Đây là một thành lũy quân sự, một trị sở hành chính và là một trung tâm văn hóa, tôn giáo, tín ngưỡng. Kết quả khai quật cho thấy, trong di tích có kiến trúc nhà cửa, dinh thự, đặc biệt là một số kiến trúc lớn. Ngoài ra, Luy Lâu còn là một trung tâm đúc đồng thời cổ đại, với những bằng chứng rõ ràng của lò nung, mảnh khuôn đúc trống đồng. Bên cạnh đó, Luy Lâu còn có tính chất như một khu nghĩa địa của người xưa (khu mộ gạch ở ngoài và rải rác trong thành).

Dấu tích văn hóa của các di tích phát hiện được trong phức hệ di tích Luy Lâu cho thấy, vào đầu Công nguyên, ở đây đã diễn ra quá trình tích hợp văn hóa Việt - Hán khá rõ nét. Thoạt nhìn, tưởng như văn hóa Hán có tính vượt trội nếu chỉ xem xét việc xây thành đắp lũy kiểu Hán, thể chế nhà nước, chữ viết và một số sản phẩm thủ công... Tuy nhiên, bằng chứng khai quật khảo cổ lại cho thấy, cơ tầng văn hóa bản địa, mà ở đây là văn hóa Đông Sơn, văn hóa Việt đóng vai trò quan trọng trong quá trình tiếp biến và sáng tạo các đặc trưng văn hóa riêng của đương thời. Ví dụ rõ nét nhất là việc tìm thấy những mảnh khuôn đúc trống Đông Sơn ngay trong phạm vi thành nội Luy Lâu. Điều này cho thấy, khả năng trống Đông Sơn được đúc ngay tại thủ phủ của tầng lớp cai trị. Có lẽ, những viên quan cai trị cũng phải thích ứng với văn hóa bản địa và dùng chính biểu tượng quyền lực của các thủ lĩnh Đông Sơn để thu phục người dân bản xứ. Niên đại muộn của lớp đất chứa các mảnh khuôn (thế kỉ 4 sau Công nguyên) không làm giảm đi giá trị của nó mà lại góp phần khẳng định sức sống mạnh mẽ của văn hóa Việt cổ. Bên cạnh đó, hiện vật thu được qua

các cuộc khai quật trong thành cũng cho thấy phương thức sống của người dân bản xứ chiếm ưu thế. Đó là một nhân tố góp phần duy trì sự tồn tại của Luy Lâu.

Về niên đại, như trên đã nói, khu di tích này có niên đại trong khoảng 10 thế kỉ đầu Công nguyên. Tuy nhiên, vì đây là một phức hợp di tích, nên việc bóc tách các lớp văn hóa, loại hình di tích hay các lớp thành tương ứng với mỗi thời kì trong cả ngàn năm đó còn là câu hỏi chưa có lời giải đáp rõ ràng.

Cùng với đó, việc nghiên cứu một di tích như Luy Lâu, không chỉ đơn giản là tìm hiểu những gì trong phạm vi hai vòng thành, mà phải đặt nó trong một bối cảnh rộng hơn, trong mối quan hệ hữu cơ với các di tích xung quanh thì mới có một cái nhìn thấu đáo. Đợt hợp tác nghiên cứu mới đây giữa Bảo tàng Lịch sử Quốc gia với Đại học Đông Á (Nhật Bản) đã đem lại một số nhận thức mới về di tích. Bằng phương pháp viễn thám, các nhà khảo cổ Nhật Bản đưa ra khả năng Luy Lâu có quy mô lớn hơn hai vòng thành hiện tại, với linh sơn là núi Lạn Kha ở phía Bắc và hai khu đô thị vệ tinh - tương ứng với khu vực Phà Hồ ở phía Đông Bắc và Sen Hồ ở phía Tây. Cũng không thể tách Luy Lâu ra khỏi mối quan hệ với khu mộ gạch ở phía Đông thành, một khu mộ đã được các nhà khảo cổ xếp vào loại lớn nhất miền Bắc Việt Nam.

3. Bảo tồn và phát huy giá trị di tích

3.1. Thành cổ Luy Lâu cũng như các di tích lịch sử - văn hóa khác cần được bảo tồn, chuyển giao cho thế hệ sau. Tuy nhiên, câu hỏi lớn nhất đặt ra, là bảo tồn cái gì và bảo tồn như thế nào?

Để góp phần tìm lời giải cho câu hỏi này, dưới đây chúng tôi xin nêu ra một vài ý kiến:

- Trước hết, cần phải nghiên cứu xây dựng hồ sơ khoa học rõ ràng, đầy đủ, nhằm đánh giá đầy đủ giá trị, tính chất cũng như quy mô của di tích. Điềm lại tình hình nghiên cứu Luy Lâu, chúng tôi nhận thấy, bên cạnh những kết quả đã đạt được, thì vẫn còn một số hạn chế, bất cập. Đó là tình trạng tư liệu tản mát, nghiên cứu thiếu tính hệ thống và liên tục. Ví dụ: Từ đợt nghiên cứu đầu tiên - năm 1969, phải gần 20 năm sau mới có đợt nghiên cứu thứ hai (1986); rồi lại phải hơn 10 năm nữa mới có các đợt nghiên cứu tiếp theo... Mục đích các đợt khai quật cũng khác nhau, vị trí khai quật cũng khác nhau và hầu như ít có hướng nghiên cứu liên kết tổng thể, đặc biệt là việc đặt Luy Lâu trong mối quan hệ với các di tích xung quanh. Do đó, chúng tôi cho rằng,

để nghiên cứu một di tích quan trọng như Luy Lâu, chúng ta cần phải có một chương trình nghiên cứu dài hạn, bài bản và hệ thống. Chương trình nghiên cứu này cần được chia ra thành từng giai đoạn và xác định rõ mục tiêu thực hiện của mỗi giai đoạn. Chỉ có như vậy, chúng ta mới có thể thấu hiểu được Luy Lâu mà không làm lãng phí những “trang sách đất” đã bị bóc đi ở di tích này qua mỗi lần khai quật. Tóm lại, chúng ta sẽ không thể có được một quy hoạch bảo tồn tốt nếu như không có một hồ sơ khoa học về di tích được xây dựng trên cơ sở các nghiên cứu có tính hệ thống, công phu...

- Hai là, trên cơ sở của hồ sơ khoa học, cần có một định hướng cụ thể về kế hoạch quản lý và bảo tồn. Thực tế hiện nay cho thấy, mặc dù chính quyền và cơ quan văn hóa quan tâm đến di tích Luy Lâu, nhưng rõ ràng chúng ta đang thiếu một đội ngũ cán bộ chuyên môn và các phương pháp quản lý, bảo tồn phù hợp. Một di tích quốc gia như Luy Lâu nhưng lại không có một Ban Quản lý riêng mà vẫn thuộc Ban Quản lý Di tích tỉnh Bắc Ninh, còn về mặt hành chính thì thuộc xã Thanh Khương, huyện Thuận Thành. Tình trạng này là một phần nguyên nhân dẫn đến việc di tích dễ bị xâm hại bởi các hoạt động dân sinh, như đào ao thả cá, lấy đất đóng gạch, xây mộ, nạn dò tìm cổ vật, nhưng gần như chưa có biện pháp ngăn chặn hữu hiệu. Để khắc phục tình trạng này, các cơ quan, đơn vị liên quan, đặc biệt là chính quyền các cấp ở địa phương cần phải có kế hoạch khoanh vùng bảo vệ, nghiêm cấm các hoạt động xâm hại như nêu trên diễn ra tại di tích. Bên cạnh đó, cần phải có kế hoạch xây dựng, đào tạo đội ngũ cán bộ chuyên môn, xây dựng và triển khai phương pháp quản lý, bảo tồn phù hợp.

- Ba là, vì Luy Lâu là một đô thị cổ nên khả năng phát lộ di tích kiến trúc cần bảo vệ tại chỗ là khá lớn, do đó, nên có sự cân nhắc kỹ lưỡng trước khi khai quật di tích trên diện rộng. Nên chuẩn bị tốt về cơ sở vật chất, nhân sự, phương pháp và phương tiện bảo tồn... trước khi khai quật lớn.

3.2. Giá trị của di tích thành cổ Luy Lâu cần được phát huy nhằm vào một số mục tiêu cơ bản sau:

- Phục vụ cho công tác nghiên cứu khoa học, trong đó, mấu chốt là vấn đề góp phần làm rõ giai đoạn lịch sử Bắc thuộc và chống Bắc thuộc của dân tộc ta. Để đạt được mục tiêu này, cảnh quan văn hóa ở Luy Lâu cần phải được bảo vệ tối đa, việc phục dựng di tích ở đây cần phải được làm một cách khoa học, chính xác, hồ sơ khoa học được cập

nhật thường xuyên, các di vật phải được quản lý và bảo quản tốt.

- Phục vụ việc giáo dục về lịch sử, văn hóa dân tộc cho các tầng lớp nhân dân. Mục tiêu này chỉ có thể đạt được một khi di tích được bảo tồn tốt và được hiểu biết đầy đủ, chính xác. Giá trị của di tích phải được truyền tải tới công chúng bằng nhiều hình thức hấp dẫn, sinh động và khoa học. Các hình thức thông tin giới thiệu phải được xây dựng nhằm vào nhiều đối tượng khác nhau, đặc biệt là thanh, thiếu niên.

- Phục vụ cho việc phát triển kinh tế, văn hóa của tỉnh, góp phần nâng cao đời sống kinh tế, văn hóa của nhân dân trong khu vực di tích. Mục tiêu này chỉ đạt được khi các hoạt động nghiên cứu, tuyên truyền về di tích đạt hiệu quả cao, di tích tạo ra sức hấp dẫn đối với khách tham quan. Khi đạt mục tiêu này, di tích sẽ có điều kiện được bảo vệ, phát huy tốt hơn./.

N.V.D - T.Đ.C

Tài liệu tham khảo:

- 1- Nguyễn Văn Anh (2001), “Báo cáo khai quật di chỉ thành nội Luy Lâu năm 2000”, Khóa luận tốt nghiệp khóa 42, chuyên ngành Khảo cổ học, *Tư liệu Khoa Lịch sử*.
- 2- Nguyễn Giang Hải (1989), “Hà Bắc với đỉnh cao Đông Sơn”, *Khảo cổ học*, số 4, tr. 56 - 65.
- 3- Li Tana (2011), Jiaozhi (Giao Chi) in the Han Period Tongking Gulf, *In The Tongking Gulf Through History*, published by University of Pennsylvania Press, p. 39 - 52.
- 4- Trần Đình Luyện (1991), “Tìm hiểu vị trí và vai trò của Luy Lâu trong lịch sử Việt Nam thời Bắc thuộc”, Luận án Phó Tiến sĩ, Khoa học Lịch sử, *Tư liệu Viện Khảo cổ học*, TL 187.
- 5- Nishimura M (2001), “Báo cáo sơ bộ về khai quật thành cổ Lũng Khê năm 1999 và 2001”, *Tư liệu do Ban Quản lý Di tích Bắc Ninh cung cấp*.
- 6- Nishimura Masanari, Nishino Noriko, Phạm Minh Huyền (2002), “Báo cáo khai quật tiếp tại thành cổ Lũng Khê năm 2001”, *NPHMVKCH 2001*, tr. 545 - 559.
- 7- Tống Trung Tín, Lê Đình Phụng (1986), “Báo cáo nghiên cứu khu di tích Luy Lâu (Thuận Thành - Hà Bắc) năm 1986”, *Tư liệu Viện Khảo cổ học*, HS 90.
- 8- Nguyễn Hữu Toàn (1989), “Tuyến đường thủy quan trọng của Luy Lâu: Sông Dâu hay sông Đuống?”, *Khảo cổ học*, số 4, tr. 95 - 100.
- 9- Bùi Minh Trí (1986), “Thành Luy Lâu”, Luận văn tốt nghiệp khóa 27, chuyên ngành Khảo cổ học, *Tư liệu Khoa Lịch sử*.
- 10- Trịnh Cao Tường, Tống Trung Tín, Lê Đình Phụng (1989), “Luy Lâu mùa khai quật năm 1986”, *Khảo cổ học*, số 4, tr. 74 - 86.
- 11- Trần Quốc Vương (2001), “Vị thế Luy Lâu”, *Nghiên cứu Lịch sử*, số 2, tr. 3 - 7.
- 12- Trần Quốc Vương, Hà Văn Tấn, Diệp Đình Hoa (1975), *Cơ sở khảo cổ học*, Nxb. Đại học và Trung học chuyên nghiệp, H. (Ngày nhận bài: 07/10/2015; Ngày phản biện đánh giá: 16/10/2015; Ngày duyệt đăng bài: 05/11/2015).